

Eligiusz Malolepszy,
e.malolepszy@ajd.czest.pl

Wychowanie fizyczne i sport w działalności Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej w latach 1922–1939

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie (Polska)

Streszczenie

Cel pracy. Celem pracy jest przedstawienie wychowania fizycznego i sportu w działalności Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej (WZMW) w latach 1922–1939. Ramy chronologiczne pracy odnoszą się do lat 1922–1939. Cezura początkowa wiąże się z powstaniem WZMW, natomiast cezura końcowa – 1939 r. – z wybuchem II wojny światowej. W zakresie terytorialnym, WZMW prowadził działalność na obszarze województwa wołyńskiego, wchodzącego w skład II Rzeczypospolitej Polskiej. Materiał i metody. W pracy wykorzystano materiały archiwalne Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz źródła prasowe i relacje pisemną. Źródła pierwotne zostały uzupełnione przez literaturę przedmiotu. Przy przygotowaniu pracy zostały wykorzystane następujące metody badawcze: analiza źródeł historycznych, syntezy, indukcji, dedukcji oraz metodę porównawczą. Wyniki i wnioski. Geneza Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej przypada na początek lat dwudziestych XX w. Wołyński ZMW skupiał młodzież wiejską narodowości polskiej, ukraińskiej, a także innych narodowości. W działalności programowej obok m. in. pracy kulturalno-oświatowej, przysposobienia rolniczego, prowadził działalność na polu wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego. Młodzież wiejska skupiona w WZMW uczestniczyła w kursach i obozach wychowania fizycznego oraz brała udział w zawodach sportowych.

Елігіуш Малолепша. **Фізичне виховання і спорт у Волинському союзі сільської молоді в 1922–1939 рр.** Мета дослідження. Мета цієї роботи – огляд фізичного виховання й спорту в діяльності Волинського союзу сільської молоді (ВССМ) в 1922–1939 рр. Хронологія роботи належить до 1922–1939 років. Початкова точка повороту пов'язана з установленням ВССМ, у той час як остаточна точка повороту – 1939 – датована початком Другої світової війни. Що стосується територіального діапазону, ВССМ виконували свою діяльність по всій провінції Волині, яка входила до складу 2-ї Республіки Польща. Матеріали та методи. Архівні матеріали, зібрані в архівах сучасних записів у Варшаві, а також джерела з преси й письмових звітів застосовані в цій статті. Архівні матеріали доповнені літературою з цього питання. Наступні методи дослідження використовуються в процесі підготовки цього матеріалу: аналіз історичних джерел, синтез, індукція, дедукція та порівняльний метод. Результати та висновки. Генезис Волинського союзу сільської молоді занепає на початку двадцятих років XX століття. У ВССМ входили молоді люди польських, українських та інших національностей, котрі проживали в сільській місцевості. Крім культурно-освітньої роботи, сільсько-господарської освіти їх програмні заходи включали в себе фізичне виховання, спорт і цивільну оборону. Члени ВССМ відвідували курси фізкультури, табори й змагалися в спортивних заходах.

Eligiusz Malolepszy. **Physical Education and Sports in the Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej in the Years 1922–1939.** Background. The aim of the paper is presentation of physical education and sports in the activities of the Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej [Volhynian Union of Rural Youth] (WZMW) in the years 1922–1939. Chronology of the paper refers to the years 1922–1939. The initial turning point is connected with establishing WZMW, whereas the final turning point – 1939-is connected with the outbreak of the World War II. As for the territorial range, WZMW conducted their activities all over the Province of Volhynia, which was part of the 2nd Republic of Poland. Materials and methods. Archival materials collected in the Archives of Modern Records in Warszawa, as well as the press sources and written records are quoted in this paper. The archival materials were supplemented by literature on the subject. The following research were used in the process of preparation of the material methods: analysis of historical sources, synthesis, induction, deduction and the comparative method. Results and conclusions. The genesis of the Volhynian Union of Rural Youth fell on the early twenties of the 20th century. The Volhynian URY gathered young people of Polish, Ukrainian and other nationalities from rural areas. Apart from cultural and educational work, agricultural education their program activities included physical education, sports and civil defense. Members of WZMW attended physical education courses, camps and competed in sports events.

Słowa kluczowe:

Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej, województwo wołyńskie, wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe.

Волинський союз сільської молоді, фізичне виховання, громадянська оборона.

Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej [the Volhynian Union of Rural Youth], physical education, civil defense

Wstęp. Celem pracy jest przedstawienie wychowania fizycznego i sportu w działalności Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej (WZMW) w latach 1922–1939. Ramy chronologiczne pracy odnoszą się do lat 1922–1939. Cezura początkowa wiąże się z powstaniem WZMW, natomiast cezura końcowa – 1939 r. – z wybuchem II wojny światowej. W zakresie terytorialnym, WZMW prowadził działalność na obszarze województwa wołyńskiego, wchodzącego w skład II Rzeczypospolitej Polskiej. W zakresie stanu badań największe znaczenie poznawcze posiadają prace E. Małolepszego¹.

Problemy i Metody Badawcze. W pracy postawiono następujące problemy (pytania) badawcze:

1. Jakie uwarunkowania miały wpływ na rozwój aktywności fizycznej w działalności WZMW?

2. Czy w okresie międzywojennym nastąpił rozwój wychowania fizycznego i sportu w działalności WZMW?

Przy przygotowaniu pracy zostały wykorzystane następujące metody badawcze: analiza źródeł historycznych, syntezy, indukcji, dedukcji oraz metodę porównawczą.

Wyniki. Geneza Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej (WZMW) związana jest z działalnością Towarzystwa Straży Kresowej (TSK). TSK na Wołyniu rozpoczęło działalność w latach 1919–1920². TSK stało się łącznikiem pomiędzy kołami młodzieży polskiej a kołami młodzieży wiejskiej w byłym Królestwie Kongresowym. W tym okresie powstały dwa ośrodki kół młodzieży wiejskiej na Wołyniu: sarneńsko-kostopolsko-rówieński i włodzimierski.

W lutym 1921 r. powstał pierwszy Okręgowy Związek Młodzieży Wiejskiej w Równem³. Okręgowy ZMW swoją działalnością objął następujące powiaty: rówieński, kostopolski i zdołbunowski. W następnym roku (1922) w Równem odbył się I Zjazd Młodzieży Wiejskiej z terenu województwa wołyńskiego. W związku z faktem, iż koła młodzieży wiejskiej zrzeszały tylko młodzież polską, na zjeździe powzięto następującą uchwałę: «Pragnąc w myśl szczytnych nakazów przeszłości dziejowej oprzeć dzisiejsze życie młodzieży w odrodzonej Polsce na granitowym fundamencie tolerancji przekonań i etyki chrześcijańskiej, pierwszy Zjazd Młodzieży Wiejskiej Ziemi Wołyńskiej wzywa młodzież kresową do organizowania takich Kół, w których by młode pokolenie różnych narodowości zamieszkujących te strony, przy wspólnej pracy i zabawie, pielęgnując swe ojczyste obyczaje i narodowe ideały w bratniej zgodzie wychowywały w sobie typ pełnego człowieka, świadomego i twórczego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej»⁴. W myśl tej uchwały, m. in. młodzież ukraińska ze środowisk wiejskich, począwszy od II połowy lat dwudziestych XX w., brała udział w działalności WZMW.

Wołyński ZMW został założony 21 marca 1922 r. w Równem⁵. Począwszy od 1926 r. siedziba WZMW mieściła się w Łucku. W II połowie lat dwudziestych XX w. w skład zarządu Związku wchodził: Antoni Hermaszewski⁶ (prezes), Julian Czapla-Czaplicki (wiceprezes) i Jan Mrówka (sekretarz).

Wołyński ZMW prowadził działalność na polu kulturalno-oświatowym, wychowania fizycznego, sportu oraz przysposobienia wojskowego⁷. Ponadto, WZMW miał być organizacją łączącą młodzież wiejską narodowości polskiej, ukraińskiej, a także innych narodowości, zamieszkującą województwo wołyńskie. W okresie III dekady XX w. w związku dominowała młodzież wiejska narodowości polskiej, natomiast w latach trzydziestych XX w. coraz większy był odsetek młodzieży wiejskiej narodowości ukraińskiej (tab. 1).

---

¹ Małolepszy E., Wychowanie fizyczne i sport w województwie wołyńskim w latach 1921–1939 – zarys problematyki // w: R. Urban, L. Nowak, J. Eider (red.), Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce, t. XII (1). Z dziejów kultury fizycznej w Polsce do 1945 r. – Gorzów Wlkp, 2016. – S. 331–346; E. Małolepszy, Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej. – Częstochowa : Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2015 (wydanie drugie). – S. 244.

² «Młoda Wieś» (Łuck). – 1937. – № 5–6. – S. 11.

³ Tamże.

⁴ Tamże, s.12–13.

⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Urząd Wojewódzki Wołyński (dalej UWW), sygn. 91, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej, 1930. – S. 8.

⁶ Relacja pisemna Mirosława Hermaszewskiego z 3.02.2017 r. Antoni Hermaszewski miał braci, wśród nich Romana, który był ojcem Mirosława Hermaszewskiego – pierwszego Polskiego kosmonauty.

⁷ AAN, UWW, sygn.91, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej, 1930. – S.1.

Tabela 1

Rozwój liczebny WZMW w latach 1928–1936

Rok	Liczba kół	Młodzież		
		Polska	Ukraińska	innych narodowości
1928	36	848	–	–
1929	64	1233	300	–
1930	116	1890	884	–
1931	147	2021	1307	101
1932	207	1922	1731	55
1933	211	1762	2175	50
1934	237	1519	2547	98
1935	260	1297	3310	129
1936	308	1457	3588	118

Źródło. «Młoda Wieś» (Łuck). – 1937. – № 5–6. – S. 13.

Rolę współpracy młodzieży wiejskiej różnych narodowości określał paragraf 4 statutu Wołyńskiego ZMW z 1934 r.: «Celem WZMW jest dążenie do wyzwolenia twórczych wartości wsi, uprawniających do zajęcia należnego jej stanowiska w całokształcie życia państwowego, przez zespolenie młodzieży wiejskiej wszystkich narodowości zamieszkujących Wołyń w pracy samowychowawczej dla: podniesienia swego poziomu pod względem etycznym i umysłowym przez rozwijanie w sobie wszelkich wartości, uzdolnień, inicjatywy i przedsiębiorczości; wypracowania samodzielnego, krytycznego i sprawiedliwego sądu o sobie i otaczającej rzeczywistości; przygotowanie się do umiejętnego prowadzenia własnej gospodarki; kultywowania i popularyzowania kultury ludowej; zaprawiania siebie do czynnego, odpowiedzialnego i twórczego udziału w życiu gromadzkim i państwowym, zmierzając ku oparciu stosunków między ludźmi na podstawach sprawiedliwości społecznej i wzajemnej pomocy»⁸.

Według stanu organizacyjnego na dzień 1 kwietnia 1936 r. najwięcej młodzieży wiejskiej pochodzenia polskiego było w powiecie łuckim (356 na 490 członków), natomiast młodzieży wiejskiej pochodzenia ukraińskiego w powiatach krzemienieckim (530 na 683 członków) i rówieńskim (498 na 568 członków)⁹. W II połowie lat trzydziestych XX w. młodzież ukraińska stanowiła znaczną większość wśród członków Wołyńskiego ZMW (tab. 2). Najwięcej członków Wołyński ZMW liczył w powiatach: Krzemieniec, Równe i Sarny.

Tabela 2

 Stan organizacyjny WZMW w poszczególnych powiatach województwa wołyńskiego
(stan na dzień 1 kwietnia 1937 r.)

Powiat	Liczba KMW		Członków	Narodowość			Płeć	
	Ogółem	Nadeszło sprawozdania		Polska	Ukraińska	Inna	Mężczyźni	Kobiety
Dubno	40	36	772	116	609	47	619	153
Horochów	37	30	760	132	624	4	568	192
Kostopol	24	18	356	131	220	5	296	60
Kowel	29	26	565	173	374	18	450	115
Krzemieniec	62	53	1143	206	937	-	840	303
Luboml	12	11	293	48	245	-	253	40
Łuck	40	34	734	358	352	24	552	182
Równe	40	36	940	88	845	7	665	275
Sarny	55	40	820	212	607	1	581	239
Włodzimierz	38	28	662	130	532	-	504	158
Zdołbunów	16	16	409	36	367	6	300	109
Razem	393	328	7545	1630	5712	112	5628	1826

Źródło. «Młoda Wieś» (Łuck). – 1937. – № 17. – S. 4.

⁸ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1937. – № 5–6. – S. 13.

⁹ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1936. – № 17–18. – S. 6.

W 1937 r. odbył się Walny Zjazd Wołyńskiego ZMW. Na zjeździe wybrano nowe władze Związku: Mieczysław Zadrozny – prezes, Kazimierz Banach – wiceprezes, Leon Kowal – sekretarz, Aleksander Pytel – kierownik działu wydawniczego, Jan Lewkowicz – kierownik działu oświatowego, Władysław Wachała – kierownik działu społeczno-gospodarczego, Paweł Zaleski, Jan Gipski – kierownik działu artystycznego¹⁰. W październiku 1937 r. władze Wołyńskiego ZMW wydały deklarację ideową, mówiącą o roli, charakterze, znaczeniu i dążeniach Związku. W punkcie VII deklaracji czytamy m.in.: «My młodzież – przyszła wieś wołyńska – wierni będziemy wskazaniom wskrzesiciela Polski i wodza narodu Marszałka Józefa Piłsudskiego. We wzajemnym poszanowaniu i braterskim współdziałaniu społeczeństwa polskiego i ukraińskiego widzimy urzeczywistnienie Jego testamentu i najszczytniejszych tradycji Rzeczypospolitej»¹¹.

Na przełomie lat 1938/1939 Wołyński ZMW połączył się z Centralnym Związkiem Młodej Wsi. Stanisław Gierat – prezes Centralnego Związku Młodej Wsi - na krótko przed połączeniem wiejskich organizacji młodzieżowych pisał na łamach «Młodej Wsi»: «krótka dyskusja na Radzie Naczelnej (Centralnego Związku Młodej Wsi – objaśnienie E. M.) potwierdziła konieczność stykania się młodzieży wołyńskiej bezpośrednio z młodzieżą zorganizowaną w całej Rzeczypospolitej, gdyż to będzie dopełnieniem dzisiejszych, słusznie prowadzonych prac wśród młodzieży wołyńskiej. [...] Myśl nasza i zainteresowanie pracą Wołyńskiego Związku tym stają się silniejsze, czym więcej wrogów nacierać zaczyna na naszą wspólną ideę, ideę nierozdzielnej współpracy ludności polskiej, ukraińskiej czy białoruskiej na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej. W momentach ciężkich zmagani z trudnościami zewnętrznymi niechaj Związek Wołyński pamięta, iż nie jest sam. Serca nasze i umysły przenika bowiem ta sama idea»¹². S. Gierat pisze o «trudnościach zewnętrznych», które można odnieść do sytuacji politycznej, jaka wytworzyła się w Europie w II połowie lat trzydziestych XX wieku. W cytowanym fragmencie artykułu jest także sformułowanie odnoszące się do «wrogów nacierających na naszą Wspólną ideę». Jak należy te słowa wyjaśnić i co ówczesny prezes Centralnego Związku Młodej Wsi miał na myśli? W samym Wołyńskim ZMW trwała dyskusja nad następującymi problemami: czy zachować samodzielność, czy połączyć się z inną organizacją młodzieży wiejskiej. W 1936 r. władze Wołyńskiego ZMW opowiedziały się za samodzielnością, sprzeciwiały się procesowi unifikacji. Już po połączeniu Wołyńskiego ZMW i Centralnego Związku Młodej Wsi działacz młodzieży wiejskiej A. Sokołowski pisał na łamach «Młodej Wsi»: «Cóż więc z tego, że Wołyński Związek przeprowadził unifikację z «Siewem» i będzie tym niemym świadkiem, jak ta wielka rodzina Centralnego Związku Młodej Wsi będzie nadal zwalczać się ze Związkiem Wiciowym – z tym Związkiem, który my szanujemy i uważamy, że on reprezentuje prawdziwy ruch młodzieży wiejskiej. A my będziemy udawać, że nadal «jesteśmy życzliwi» dla ruchu wiciowego. [...] Moim zdaniem, jeżeli unifikacja – zjednoczenie – to prawdziwa, całkowita, całego ruchu młodzieży wiejskiej, a nie tylko Wołyńskiego Związku z Centralnym Związkiem Młodej Wsi»¹³.

Wołyński ZMW wydawał od maja 1929 r. czasopismo «Młoda Wieś»¹⁴. Czasopismo ukazywało się w dwóch językach (polskim i ukraińskim). Początkowo siedziba redakcji mieściła się w Równem, a następnie w Łucku. Pierwszym redaktorem naczelnym czasopisma był Antoni Hermaszewski. W czasopiśmie publikował m. in. dr Modest Lewicki, wybitny na Wołyniu działacz ukraiński.

W zakresie organizacyjnym pomiędzy WZMW z siedzibą w Łucku, a poszczególnymi Kołami Młodzieży Wiejskiej (KMW) utworzono Instruktoraty KMW w poszczególnych powiatach¹⁵. Celem Instruktoratów Powiatowych KMW było m. in.: «pobudzanie młodzieży do zakładania nowych kół (...); rozpowszechnienie wiedzy i budowa uświadczenia narodowego, społecznego, kulturalnego i zawodowego przez urządzenie konkursów, kursów, pogadanek i zebrań odczytowych, bibliotek, czytelni, wystaw, wycieczek krajoznawczych i rozpowszechnianie wydawnictw WZMW; współdziałanie w pracach młodzieży nad wychowaniem fizycznym przez ćwiczenia gimnastyczne, organizowanie straży ogniowych, zabawy i gry ruchowe, ćwiczenia strzeleckie i sporty; współdziałanie w pracach młodzieży nad wyrobieniem obyczajów i życia towarzyskiego; niesienie pomocy materialnej młodzieży zdolnej dla dalszego kształcenia»¹⁶.

Według stanu na 1930 r., Instruktoraty Powiatowe KMW istniały w sześciu powiatach: Dubno, Kostopol, Krzemieniec, Łuck, Równe i Włodzimierz Wołyński. Instruktoraty nie zostały zorganizowane w powiecie

¹⁰ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1937. – № 21.

¹¹ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1937. – № 18–19.

¹² «Młoda Wieś» (Łuck). – 1938. – № 16. – S. 4.

¹³ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1939. – № 1. – S. 4.

¹⁴ AAN, UWW, sygn.91, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej, 1930. – S. 8.

¹⁵ AAN, UWW, sygn.91, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej, 1930. – S. 4–5.

¹⁶ Tamże.

horochowskim (KMW w powiecie horochowskim przyłączono do Instruktoratu w powiecie włodzimierskim), w powiecie kowelskim (istniało tylko 1 KMW), w powiecie lubomelskim (brak KMW), i w powiecie zdołbunowskim (tab. nr 3)¹⁷.

Tabela 3

Liczebność WZMW (stan na początek 1930 r.)

Powiat	Instruktorat	Liczba kół	Liczba członków			Odsetek	
			Polaków	Ukraińców	Razem	Polaków	Ukraińców
Dubno	1	11	155	13	168	92 %	8 %
Horochów	-	3	78	-	78	100 %	0 %
Kostopol	1	18	492	28	520	95 %	5 %
Kowel	-	1	10	-	10	100 %	0 %
Krzemieniec	1	29	195	407	602	33 %	67 %
Luboml	-	-	-	-	-	-	-
Łuck	1	19	366	10	376	98 %	2 %
Równe	1	11	199	29	228	87 %	13 %
Włodzimierz	1	13	380	22	402	95 %	5 %
Zdołbunów	-	7	47	110	157	30 %	70 %
Razem	6	112	1922	619	2541		

Źródło. AAN, UWW, sygn. 91, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej, 1930. – S. 7.

Celem głównym pracy sekcji wychowania fizycznego (wf) i sportu w kołach WZMW było podniesienie sprawności fizycznej wszystkich członków¹⁸. Program pracy sekcji, jak czytamy w «Młodej Wsi», powinien obejmować «trzy zasadnicze punkty: a) nabycie i posiadanie sprzętu sportowego – piłki do gry, siatki, kuli, dysku, zimą nart, urządzenie boiska do gry i ćwiczeń itp.; b) zorganizowanie systematycznych ćwiczeń sportowych z wszystkimi członkami Koła [...]. Przynajmniej raz na tydzień, w niedzielę gimnastyki zbiorowej, gry w piłkę, ćwiczeń lekkoatletycznych, pływania itp., c) urządzenie zawodów sportowych o Państwową Odznakę Sportową – w porozumieniu z innymi miejscowymi organizacjami oraz Powiatowym Związkiem Młodzieży Wiejskiej»¹⁹. Działalność sekcji wf i sportu była dostosowana do prac innych sekcji w kołach młodzieży wiejskiej, dążono również, aby jak najwięcej członków w kole uprawiało aktywność fizyczną. Sprawy wf i sportu były uwzględniane na zjazdach i w sprawozdaniach WZMW w ramach wytycznych dla prac oświatowych. W jednym z wniosków, uchwalonych na zjeździe OZMW w Równem 15 kwietnia 1923 r., czytamy: «Zjazd zaleca członkom kół ćwiczenie się we władaniu bronią przez wstępowanie do odpowiednich organizacji, kierowanych przez władze wojskowe, aby każdy obywatel był żołnierzem, a każdy żołnierz – obywatelem»²⁰. W sprawozdaniu z działalności Związku za rok 1935/1936 znajduje się następujący punkt: «prowadzić wychowanie fizyczne i sport wszędzie tam, gdzie są po temu warunki»²¹.

Jak wynika z materiałów źródłowych, szerzej programy wf i sportu w działalności WZMW były realizowane w latach trzydziestych XX wieku. W okresie wcześniejszym (lata dwudzieste) aktywność fizyczna była realizowana sporadycznie, tylko przez niektóre Koła. Jak czytamy na łamach organu prasowego WZMW – «Młodej Wsi» – w sprawozdaniu za okres lat 1937–1938: «Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej w roku sprawozdawczym rozpoczął systematyczną akcję w dziale wychowania fizycznego w Kołach Młodzieży Wiejskiej. [...] Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej przepracował szczegółowy plan roczny prac wychowania fizycznego, uwzględniając w nim cały szereg gier i ćwiczeń sportowych oraz imprez o charakterze powiatowym i wojewódzkim. Rozpoczęte prace na odcinku wychowania fizycznego w sposób planowy i systematyczny będziemy nadal prowadzić»²².

Należy jednak zwrócić uwagę, że 5 grudnia 1930 r. odbyła się w Łucku odprawa powiatowych komendantów Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (WFIPW), na którą przybyli przedstawiciele z powiatów: Równe, Horochów, Włodzimierz, Krzemieniec, Dubna, Zdołbunowa, Łucka i

¹⁷ Tamże. – S. 7.

¹⁸ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1937. – № 11. – S. 10.

¹⁹ Tamże.

²⁰ «Siew». – 1923. – № 22. – S. 12–13.

²¹ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1936. – № 17–18. – S. 8.

²² «Młoda Wieś» (Łuck). – 1938. – № 17. – S. 14.

Kostopola²³. W trakcie odprawy ogłoszono 2 referaty: kpt. Januszewski wygłosił referat nt. «Organizacja przysposobienia wojskowego w Polsce», J. Cizek miał prelekcję nt. «Praca wychowania fizycznego w Związku Młodzieży Wiejskiej». WZMW (posiadał samodzielność, nie był związany z żadną centralą związków młodzieży wiejskiej), jak donoszą materiały źródłowe, «od niedawna przystąpił do Komendy Głównej WFiPW Federacji ZMW». W zamierzeniach na przyszłość, w pracach wf i pw, miały zostać powołane powiatowe komendy WFiPW w WZMW oraz w każdym powiecie miały zostać przeprowadzone propagandowe kursy wf i propagandowe kursy narciarskie²⁴. Brak materiałów źródłowych uniemożliwia odpowiedź na pytanie, czy te zamierzenia zostały zrealizowane.

W 1929 r. w WZMW 28 kół prowadziło wf i przysposobienie wojskowe (pw), w których ćwiczyło 453 osoby. Ćwiczenia odbywały się pod kierunkiem instruktorów pw. Jedno koło posiadało własne boisko sportowe. W roku sprawozdawczym 1935/1936 – 33 koła WZMW posiadały sekcje wf i sportu, w których przeprowadzono 410 ćwiczeń; w roku 1936/1937 – 41 (według stanu na 1 kwietnia 1937 r. WZMW liczył 393 koła) kół z sekcjami wf i sportu przeprowadziło 365 ćwiczeń; w roku 1937/1938 – 40 (według stanu na 1 kwietnia 1938 r. WZMW liczył 458 kół) kół zrealizowało 320 ćwiczeń (w tabeli nr 4 przedstawiono liczbę sekcji wf i sportu w kołach młodzieży wiejskiej, prowadzących ćwiczenia w powiatach województwa wołyńskiego)²⁵. Począwszy od połowy lat trzydziestych XX w., liczba kół propagujących aktywność fizyczną nieco się zwiększyła, natomiast zmniejszyła się liczba przeprowadzonych zajęć. Jak wynika z przedstawionego zestawienia, tylko w około 10 % kół WZMW istniały zespoły wf i sportu (tab. nr 4).

Tabela 4

Liczba sekcji wychowania fizycznego i sportu w działalności kół WZMW w powiatach województwa wołyńskiego w latach 1935–1937

Nazwa powiatu	1935/1936		1936/1937	
	liczba kół prowadzących wf i sport	liczba ćwiczeń w poszczególnych kołach	liczba kół prowadzących wf i sport	liczba ćwiczeń w poszczególnych kołach
Dubno	8	58	5	65
Horochów	3	41	5	37
Kostopol	1	10	3	23
Kowel	3	20	4	38
Krzemieniec	3	66	8	73
Luboml	3	14	-	-
Łuck	5	91	5	49
Równe	1	18	6	36
Sarny	4	44	-	-
Włodzimierz	2	98	4	42
Zdołbunów	-	-	1	2
Razem	33	410	41	365

Źródło. «Młoda Wieś» (Łuck). – 1936. – № 17–18. – S. 8. – 1937. – № 17. – S. 9.

Pośrednim ogniwem pomiędzy WZMW a poszczególnymi KMW były Powiatowe Związki Młodzieży Wiejskiej (PZMW). W zarządach PZMW obecne były osoby zajmujące się wf i sportem. W PZMW w Kostopolu funkcję przewodniczącego sekcji sportowej sprawował Edmund Lisiecki²⁶. PZMW w Równem w roku sprawozdawczym 1935/1936 przeprowadził 18 ćwiczeń z aktywności fizycznej²⁷. W informacji, jaka ukazała się na łamach «Młodej Wsi» o Walnym Zjeździe Delegatów PZMW w Dubnie w 1939 r., czytamy: «wybierajcie się na zjazd jak najliczniej: rowerami, furamankami a nawet pieszo. [...] Na nasze powiatowe święto przywieźcie dorobek swej pracy: czekamy na zespoły sportowe, oraz przemyślane projekty i wnioski, zmierzające do rozwoju prac w Kołach Młodzieży Wiejskiej»²⁸. PZMW czyniły wysiłki w zakresie rozwoju i upowszechniania wf i

²³ «Siew». – 1931. – № 2. – S. 27.

²⁴ Tamże.

²⁵ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1936. – № 17–18. – S. 8. – 1937. – № 17. – S. 9. – 1938. – 17. – S. 14.

²⁶ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1938. – № 14. – S. 7.

²⁷ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1936. – № 13. – S. 11.

²⁸ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1939. № 9. – S. 2.

sportu. Z materiałów źródłowych wynika, iż w okresie od 1 kwietnia 1931 r. do 31 marca 1932 r. na wf i sport WZMW przeznaczył 1385 zł i 4 gr.²⁹

Ważnym problemem w rozwoju wf i sportu było kształcenie kadry instruktorskiej. W okresie od 20 lutego do 6 marca 1927 r. odbył się w Dąbrowie kurs oświatowy, w którym uczestniczyło 30 osób z powiatów: horochowskiego, hrubieszowskiego, łuckiego, kostopolskiego, sarnieńskiego, rówieńskiego i włodzimierskiego³⁰. W programie kursu, oprócz zajęć praktycznych z aktywności fizycznej, 7 godzin wykładów przewidziano na wf i pw. Na przełomie czerwca i lipca 1927 r. miał odbyć się trzytygodniowy kurs wf, pw i śpiewu chóralnego w Dąbrowie, w powiecie sarnieńskim³¹. W 1929 r. instruktorzy WZMW przeprowadzili 110 pogadanek na tematy organizacyjne, rolnicze, oświatowe oraz z zakresu wf i pw.

W działalności WZMW ważne znaczenie miał kurs wf (dla tzw. przodowników zespołów wf), przeprowadzony w dniach 15–23 lutego 1938 r. w Krzemieńcu³². W kursie wzięli udział wybrani członkowie z 6 Powiatowych Związków Młodzieży Wiejskiej (wchodzących w skład WZMW). Program kursu obejmował zagadnienia ideowo-organizacyjne i oświatowe Związku oraz zajęcia z zakresu teorii i praktyki wf, m. in. gimnastykę, gry sportowe, narciarstwo³³. Na łamach «Młodej Wsi» znajdujemy komentarz, odnoszący się do zrealizowanego kursu wf: «O tym, że kurs był ciekawy świadczyć może fakt, że słuchacze pragnęli, aby na wiosnę zorganizować jeszcze jeden kurs, na którym praktycznie można by przerobić cały szereg form pracy wychowania fizycznego. Na [...] kursie omówiono dokładnie plan pracy wychowania fizycznego w Kole Młodzieży Wiejskiej. Nieliczna gromada przeszkolonych kolegów przystępuje już do systematycznej pracy wychowania fizycznego w Kołach»³⁴. Kurs wf, przeprowadzony w Krzemieńcu, był elementem popularyzacji i propagowania aktywności fizycznej w kołach WZMW.

Młodzież wiejska uczestniczyła w kursach organizowanych przez Wiejskie Uniwersytety Ludowe (WUL) w Michałowce i Różynie na Wołyniu. WUL w Michałowce i w Różynie powstały przy udziale Liceum w Krzemieńcu. WUL w Michałowce (powiat dubieński) powstał w 1932 r., natomiast w Różynie w 1935 r.³⁵ W programie kursów żeńskich prowadzono m. in. zajęcia z zakresu higieny³⁶.

Celem propagowania i upowszechniania wychowania fizycznego i sportu w WZMW, oprócz organizowania różnego rodzaju kursów, przeprowadzano Konferencje Kół Młodzieży Wiejskiej. Jedną z takich konferencji odbyła się 14 stycznia 1939 r. w Dąbrowicy w powiecie sarnieńskim³⁷. W konferencji udział wzięła młodzież wiejska z 5 kół: Dąbrowicy, Orawicy, Sielca, Kołka i Bereścia. Konferencje służyły wymianie doświadczeń w zakresie działalności kół młodzieży wiejskiej, np. KMW z Sielca m. in. prowadziło prace w zakresie sekcji teatralnej, chóralnej, sportowej, rolnej oraz oświatowej³⁸. WZMW organizował również konferencje dla instruktorów (przodowników) KMW. Jedną z takich konferencji zorganizowana została w Łucku w dniach 15–18 maja 1939 r.³⁹

Niektóre KMW wyróżniały się na polu wychowania fizycznego i sportu. Pod tym względem w powiecie włodzimierskim aktywna była młodzież wiejska z gminy Olesk⁴⁰. Młodzież wiejska uprawiała różne dziedziny sportu, prowadzono zespoły piłki siatkowej. W powiecie horochowskim, w KMW w Jungówce-Serniczkach prowadzono sekcję wf i pw⁴¹. Ze sprzętu sportowego koło posiadało piłkę i siatkę (do piłki siatkowej). KMW w Jungówce-Serniczkach zorganizowało w 1936 r. Uniwersytet Niedzielny, na który uczęszczało 30 osób. Ponadto, w powiecie horochowskim wf i pw realizowano w KMW w Granatowie.

Aktywne na polu wf i pw były KMW w powiecie łuckim⁴². Sekcje wf i pw posiadały KMW w Leonówce (Gmina Czaraków), w Kopaczówce (Gmina Rożyszcze), w Ulanikach (Gmina Szczurzyn), w Ludwiszynie (Gmina Torczyn). W 1929 r. organizowano sekcję wf i pw w KMW w Chorochyniu (Gmina Szczurzyn).

²⁹ «Siew», 1933. – № 6. – S. 12.

³⁰ «Siew», 1927. – № 15. – S. 11–12.

³¹ «Siew», 1927. – № 21. – S. 10.

³² «Młoda Wieś» (Łuck). – 1938. – № 5. – S. 5.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

³⁵ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1938. – № 3. – S. 3.

³⁶ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1938. – № 5. – S. 2.

³⁷ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1939. – № 2. – S. 13.

³⁸ Tamże.

³⁹ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1939. – № 9.

⁴⁰ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1936. – № 14. – S. 2.

⁴¹ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1936. – № 16. – S. 10.

⁴² AAN, UWW, sygn. 91, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej, 1930. – S. 8, 17–18.

Ponadto, członkowie trzech KMW w Stanisławówce (Gmina Ołyka), w Wólce Kotowskiej (Gmina Poddębce) i w Poniatowie (Gmina Rożyszcze), uprawiali aktywność fizyczną w miejscowych oddziałach Związku Strzeleckiego.

Według stanu na 1929 r., w powiecie rówieńskim sekcje wf i pw posiadały KMW w Majdanie Koźlińskim (22 członków) i w Rzeczycy (8 członków)⁴³. W powiecie włodzimierskim, 2 KMW w Gurowie i Nowinach (Gmina Grzybowice) prowadziły sekcje wf i pw. Zajęcia odbywały się raz w tygodniu (w niedzielę).

W działalności wf i sportu WZMW nie mogło zabraknąć współzawodnictwa sportowego. Z inicjatywy WZMW odbyły się 19 kwietnia 1927 r. we wsi Lipniki (gmina Berezeńskie, powiat kostopolski) zawody lekkoatletyczne i gier sportowych z udziałem 33 zawodników z KMW w Lipnikach, Śnieszkowie i Zalesiu⁴⁴. Zwycięzcami zawodów zostali: Władysław Hermaszewska (Lipniki) i Stanisław Bielawski (Lipniki). Zwycięzcy zawodów jako nagrodę otrzymali kostiumy sportowe⁴⁵.

22 maja 1927 r. PZMW w Kostopolu z okazji Zjazdu Powiatowego zorganizował zawody lekkoatletyczne (skok w dal, skok wzwyż, bieg na dystansie 60 m, bieg na dystansie 100 m, pchnięcie kulą), w których uczestniczyło 52 zawodników i 24 zawodniczki z KMW oraz 20 sportowców miejscowego Związku Strzeleckiego⁴⁶. Uczestnicy zawodów z miejsca odbywania zjazdu do boiska sportowego przemaszrowali w kolumnie czwórkowej, w kostiumach sportowych ZMW. Wśród mężczyzn I miejsce zajął Marian Sztajner przed Józefem Burzyńskim i Janem Ćwiczewiczem; wśród kobiet I miejsce zajęła Stanisława Bobrówna, II miejsce – Anna Buraczyńska, III miejsce – Malwina Sawicka⁴⁷.

Władysław Kawalek, członek KMW w Granatowie, uważał, że «wieś nie docenia sportu, a jeżeli on jest na wsi uprawiany, to najwięcej w Szkole Rolniczej, a następnie w nielicznych tylko Kołach Młodzieży Wiejskiej i innych organizacjach młodzieżowych»⁴⁸. Z tymi sugestiami należy się zgodzić. Warto jednak zauważyć, iż W. Kawalek dostrzegał możliwości upowszechnienia aktywności fizycznej. Jego zdaniem «Powiatowe Związki Młodzieży Wiejskiej [...] na dorocznym zjeździe kół powinny wybrać 2 najlepsze drużyny i rozegrać mecz na oczach całego zjazdu, następnie z najlepszych graczy z całego powiatu stworzyć zespół i rozegrać mecz między powiatami»⁴⁹. Kolejnym sposobem, odnoszącym się do rozwoju wychowania fizycznego i sportu na wsi byłoby zdobywanie przez członków KMW w gminach Państwowej Odznaki Sportowej (POS). W tym celu PZMW wspólnie z Powiatowymi Komitetami Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego organizowałyby próby na POS⁵⁰.

Zakończenie. Wołyński ZMW skupiał młodzież wiejską narodowości polskiej, ukraińskiej, a także innych narodowości. W działalności programowej obok m. in. pracy kulturalno-oświatowej, przystosowania rolniczego, prowadził działalność na polu wychowania fizycznego, sportu i przystosowania wojskowego. Młodzież wiejska skupiona w WZMW uczestniczyła w kursach i obozach wychowania fizycznego i sportu, m. in. mających przygotować do pracy w zakresie realizacji zajęć aktywności fizycznej w KMW. Brała udział w zawodach sportowych, głównie o charakterze lokalnym. W okresie działalności WZMW zwiększyła się liczba KMW prowadzących sekcje wychowania fizycznego i sportu, jak również członków, uczestniczących w zajęciach aktywności fizycznej.

Źródła i literatura

A. Źródła

I. Źródła Archiwalne

a) Archiwum Akt Nowych
Urząd Wojewódzki Wołyński

II. Prasa

«Młoda Wieś» (Łuck). – 1936–1939.

«Siew». – 1923–1933.

III. Relacje

Relacja pisemna Mirosława Hermaszewskiego z 3.02.2017 r.

⁴³ AAN, UWW, sygn. 91, Wołyński Związek Młodzieży Wiejskiej, 1930. – S. 8, 19–20.

⁴⁴ «Siew», 1927. – № 21. – S. 13.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ «Siew», 1927. – № 21. – S. 10; 1927. – № 24. – S. 11–12; 1927. – № 32. – S. 11–12.

⁴⁷ «Siew», 1927. – № 24. – S. 11–12.

⁴⁸ «Młoda Wieś» (Łuck). – 1939. – № 7. – S. 13.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże.

Literatura

1. Drozdek-Małołepsza T. (2012) Rozwój wychowania fizycznego i sportu w działalności Poczтового Przystosobienia Wojskowego w latach 1933–1939 (zarys problematyki) / T. Drozdek-Małołepsza, E. Małołepszy ; M. Wiśniewska (red.), Wojskowość – Bezpieczeństwo – Wychowanie // Księga Jubileuszowa Profesora Lecha Wyszczelskiego w 70. rocznicę Urodzin. – T. 2. – Siedlce : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2012. – S. 9–20.
2. Małołepszy E. (2013) Kultura fizyczna i turystyka w szkołach rolniczych oraz w działalności Wiejskich Uniwersytetów Ludowych w II Rzeczypospolitej / E. Małołepszy, A. Płomiński // «Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Pedagogika». – T. XXII. – S. 467–478.
3. Małołepszy E. (2015) Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej / E. Małołepszy. – Częstochowa : Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (wydanie drugie), 2015. – S. 244.
4. Małołepszy E. (2015) Kultura fizyczna i turystyka w działalności Wiejskich Uniwersytetów Ludowych w II Rzeczypospolitej / E. Małołepszy, M. Zowisło, J. Kosiewicz (red.) // Sport i turystyka w zwierciadle wartości społecznych. – Kraków : Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie, 2015. – S. 168–176.
5. Małołepszy E. (2011) Sport na kresach II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma «Start. Wiadomości Sportowe» (1938–1939) / E. Małołepszy // Studia Humanistyczne. – № 11. – S. 91–101.
6. Małołepszy E. (2012) Sport na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma «Sport Polski» (1937–1939) / E. Małołepszy // w: K. Obodyński, P. Król, W. Bajorek (red.), Społeczno-kulturowe studia z kultury fizycznej. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012. – S. 357–367.
7. Małołepszy E. (2009) Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki / E. Małołepszy // w: J. Urniaż (red.), Szkice z historii sportu i sprawności fizycznej. Olsztyn : Wydawnictwo Olsztyńskiej Szkoły Wyższej im. Józefa Rusieckiego, 2009. – S. 65–76.
8. Małołepszy E. (2012) Wychowanie fizyczne i sport na wsi w świetle czasopisma «Raz Dwa Trzy» (1931–1939) / E. Małołepszy // «Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna». – № XI. – S. 27–37.
9. Małołepszy E. (2016) Wychowanie fizyczne i sport w województwie wołyńskim w latach 1921–1939 – zarys problematyki / E. Małołepszy // R. Urban, L. Nowak, J. Eider (red.), Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. – T. II (1) : Z dziejów kultury fizycznej w Polsce do 1945 r. – Gorzów Wlkp., 2016. – S. 331–346.
10. Zaborniak S. (2007) Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939) / S. Zaborniak. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007.

References

1. Drozdek-Małołepsza T. & Małołepszy E. (2012). Rozwój wychowania fizycznego i sportu w działalności Poczтового Przystosobienia Wojskowego w latach 1933–1939 (zarys problematyki). w: M. Wiśniewska (red.), Wojskowość – Bezpieczeństwo – Wychowanie. Księga Jubileuszowa Profesora Lecha Wyszczelskiego w 70. rocznicę Urodzin., t. 2. Siedlce, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 9–20.
2. Małołepszy E. & Płomiński A. (2013). Kultura fizyczna i turystyka w szkołach rolniczych oraz w działalności Wiejskich Uniwersytetów Ludowych w II Rzeczypospolitej, «Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Pedagogika», t. XXII, 467–478.
3. Małołepszy E. (2015). Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej. Częstochowa, Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (wydanie drugie), 244.
4. Małołepszy E. (2015). Kultura fizyczna i turystyka w działalności Wiejskich Uniwersytetów Ludowych w II Rzeczypospolitej. w: M. Zowisło, J. Kosiewicz (red.), Sport i turystyka w zwierciadle wartości społecznych, Kraków, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie, 168–176.
5. Małołepszy E. (2011) Sport na kresach II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma “Start. Wiadomości Sportowe» (1938–1939). «Studia Humanistyczne», num. 11, 91–101.
6. Małołepszy E. (2012). Sport na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej w świetle czasopisma «Sport Polski» (1937–1939). w: K. Obodyński, P. Król, W. Bajorek (red.), Społeczno-kulturowe studia z kultury fizycznej. Rzeszów Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 357–367.
7. Małołepszy E. (2009). Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki. w: J. Urniaż (red.), Szkice z historii sportu i sprawności fizycznej. Olsztyn, Wydawnictwo Olsztyńskiej Szkoły Wyższej im. Józefa Rusieckiego, 65–76.
8. Małołepszy E. (2012). Wychowanie fizyczne i sport na wsi w świetle czasopisma «Raz Dwa Trzy» (1931–1939). «Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Kultura Fizyczna», num. XI, 27–37.
9. Małołepszy E. (2016). Wychowanie fizyczne i sport w województwie wołyńskim w latach 1921–1939 – zarys problematyki, w: R. Urban, L. Nowak, J. Eider (red.), Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce, t. XII (1). Z dziejów kultury fizycznej w Polsce do 1945 r., Gorzów Wlkp., 331–346.
10. Zaborniak S. (2007). Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939). Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Інформація про авторів:

Елігіуш Малолепши; e.malolepszy@ajd.czyst.pl;
Академія імені Яна Длугоша в Ченстохові; вул.
Вашингтона, 4/8, 42–200, м. Ченстохов, Польща.

Information about the Authors:

Eligiusz Malolepszy; e.malolepszy@ajd.czyst.pl; Jan
Długosz University in Czestochowa; ul. Waszyngtona,
4/8, 42–200, Częstochowa, Poland.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2016 р.